

RECENZIE

KAROL MARX — FRIDRICH ENGELS, VYBRANÉ SPISY I. Vydalo nakladateľstvo Pravda v Bratislave 1952. Strán 626.

Marxizmus, ktorý vznikol v polovici minulého storočia, je svetonáhľadom a učení robotníckej triedy, je analýzou kapitalistickej spoločnosti a podmienok jej vzniku, ktoré sú zároveň aj podmienkami jej zániku. Marxizmus je rozborom týchto podmienok, určením základných hybných síl spoločenského vývinu a poukazuje na poslanie proletariátu v podmienkach kapitalistickej spoločnosti. Proletariát, ktorý je producentom všetkých hodnôt, je v svojej existencii ako vykorisťovanej triedy viazaný na existenciu triedy vykorisťujúcej, na existenciu kapitalistov, pretože — keďže nevláda nijaké výrobné prostriedky — je nútený predávať svoju pracovnú silu kapitalistovi.

Keďže marxizmus poukázal na historicky prechodný charakter kapitalistickej spoločenskej formácie, ktorá sa vyvinula v podmienkach spoločnosti feudálnej, dal tým proletariátu do rúk zbraň, ktorá mu pomáhala v boji proti panujúcej triede.

Marxizmus je teda na jednej strane teóriou robotníckej triedy, existujúcej v rámci vykorisťovateľskej spoločnosti, na druhej strane teóriou proletárskej revolúcie a výstavby beztriednej spoločnosti.

Klasikovia marxizmu stáli v centre pokrokového hnutia svojej doby, vychádzali v svojej teoretickej práci z praxe a svoje učenie si overovali v každodenných bojoch proletariátu celého sveta.

Recenzovaný zborník (ktorého II. sväzok je v tlači) obsahuje najdôležitejšie Marxove a Engelsove diela, v ktorých analyzujú všetky tri súčasti svojho učenia. Práce, obsiahnuté v tejto knihe, dotýkajú sa problémov filozofických, politicko-ekonomických a problémov vedeckého socializmu. Marxizmus buduje na všetkom pozitívnom, čo vytvorily predošlé generácie a súčasne ich kriticky prekonáva. Zovšeobecňuje dlhoročné skúsenosti bojov utláčaných tried proti potlačovateľom a vytvára učenie vedeckého socializmu, ktoré znamenalo revolučný zvrät, novú epochu vo vývine ľudského myslenia, ľudskej teórie a praxe.

Marxizmus sa rozvíjal v neúprosnom boji so všetkými buržoáznymi, reakčnými filozofickými smermi, buržoáznou politickou ekonomikou a maloburžoáznym utopickým socializmom.

Klasický rozbor základných myšlienok vedeckého socializmu podali Marx a Engels v svojom slávnom programovom spise *Manifest komunistickej strany*, ktorý je prvou

prácou v tomto zborníku. Marx a Engels napísali tento slávny dokument na výzvu londýnskeho sjazdu Sväzu komunistov, krátko pred vypuknutím parížskej februárovej revolúcie, po ktorej sa rozhrmely boje, aby otriasly absolutistickými trónmi, oslobodzovali roľníctvo a odzväňali prežitému feudálnemu spôsobu výroby. Medzi ostatnými národmi rakúsko-uhorskej monarchie sa k prvej národno-politickej akcii pozdvihli aj Slováci.

Keď vyšiel *Manifest*, kapitalizmus bol v ranom období svojho vývinu a revolučná vlna, ktorá sa v tom čase zdvihla, mu v Európe len kliesnila cestu. A jednako autori tohto dokumentu, vyzbrojení svojou dialekticko-materialistickou metódou skúmania spoločenského vývinu a vedeckého poznania, vedeli nielen vysvetliť podmienky vzniku kapitalizmu, nielen analyzovať jeho vnútorné protirečenia, formulovať zákony triedneho boja za kapitalizmu a hlavné zákony jeho vývinového procesu, ale vedeli s vedeckou istotou predpovedať historické podmienky jeho nevyhnutného zániku.

„Dejiny všetkých doterajších spoločností sú dejinami triednych bojov... Novodobá buržoázna spoločnosť, ktorá vzišla z lona zahynuvšej feudálnej spoločnosti, neodstránila triedne protiklady. Iba priniesla nové triedy, nové podmienky útlaku a nové formy boja miesto starých.

No naša epocha, epocha buržoázie sa vyznačuje tým, že triedne protiklady zjednodušila. Celá spoločnosť sa čoraz viac štiepi na dva veľké nepriateľské tábory, na dve veľké, priamo proti sebe stojace triedy: buržoáziu a proletariát“ (str. 24–25).

Marx a Engels vedeli, že kapitalizmus nezanimke samočinne. Vrcholom tohto veľkého diela je, že vyjadrili historickú úlohu proletariátu — hrobára kapitalizmu — ktorý spolu s ostatnými vykorisťovanými a utláčanými triedami je povolán odstrániť tento spoločenský poriadok a vybudovať novú, beztriednu spoločnosť, v ktorej nebude vykorisťovanie človeka človekom a ktorá umožní všestranný, slobodný rozvoj celého ľudstva.

„Podstatnou podmienkou existencie a panstva buržoáznej triedy je hromadenie bohatstva v rukách súkromníkov, tvorenie a rozmnožovanie kapitálu; podmienkou kapitálu je námezdná práca. Námezdná práca je výhradne založená na konkurencii robotníkov medzi sebou. Pokrok priemyslu, ktorého buržoázia je nevydojak povolnou nositeľkou, spôsobuje, že robotníci, pôvodne roztriešteni konkurenciou, revolučne sa sjednávajú sružovaním. Rozvojom veľkého priemyslu odstraňuje sa teda zpod nôh buržoázie základňa, na ktorej ona vyrába a privlastňuje si výrobky. Vyrába si predovšetkým svojho vlastného hrobára. Jej zánik a víťazstvo proletariátu sú rovnako neodvratné“ (str. 35).

Marx a Engels v *Manifeste* ukázali, čím sa proletariát líši od všetkých predošlých tried, ktoré dobyly hospodársku a politickú moc. Všetky tieto triedy odstránili jednu formu vykorisťovania a nahradili ju druhou formou, neodstránili vykorisťovanie vôbec, zmenili len formy vykorisťovania. Avšak oslobodenie proletariátu je viazané na odstránenie vykorisťovania vôbec, na odstránenie jeho podmienky — súkromného vlastníctva.

V závere *Manifestu* podrobili autori ostrej kritike maloburžoázny socializmus v rôznych jeho prejavoch. Odhalili, že sa za ním skrýva jednak aristokracia v boji proti buržoázii, jednak malomeštiaci, ktorým ide o to, „buď obnoviť staré výrobné a výmenné prostriedky a s nimi staré vlastnicke vzťahy a starú spoločnosť, alebo

chce novodobé výrobné a výmenné prostriedky opäť násilne vtesnať do rámca starých vlastníckych vzťahov, ktoré boli a musely byť novodobými výrobnými a výmennými prostriedkami rozbité. V oboch prípadoch je zároveň reakčný a utopický“ (str. 45—46).

Tri Marxove spisy k dejinám Francúzska v XIX. stor. — *Triedne boje vo Francúzsku, Osemnásť brumaire Ludovíta Bonaparta a Občianska vojna vo Francúzsku* — sú skvelé vzory, ako treba aplikovať metódu historického materializmu na analýzu konkrétnych dejinných udalostí. Kým v *Manifeste* sa použila táto teória len vo všeobecných črtách na celé novšie dejiny, zatiaľ sa v týchto prácach Marx po prvý raz pokúsil objasniť určitý úsek dejín na základe svojho materialistického chápania z danej hospodárskej situácie. „Tu však išlo o to, dokázať v priebehu viacročného vývinu, pre celú Európu práve takého kritického ako typického, vnútornú príčinnú súvislosť, teda v smysle autorovho náhľadu redukovať politické udalosti na následky príčin v poslednej inštancii hospodárskych.“ (Engelsov úvod k dielu *Triedne boje vo Francúzsku*.)

Pre prvú prácu je charakteristický fakt, že sa tu po prvý raz vyslovuje heslo, v ktorom robotnícke strany všetkých krajín jednomyseľne shrnújú svoju požiadavku hospodárskej premeny: privlastnenie výrobných prostriedkov spoločnosťou. V druhej kapitole v súvislosti s heslom „právo na prácu“ sa hovorí: „za právom na prácu stojí moc nad kapitálom, za mocou nad kapitálom privlastnenie výrobných prostriedkov, ich podrobenie sdrúzenej robotníckej triede, teda odstránenie námezdnjej práce, kapitálu a ich vzájomného vzťahu“ (str. 148).

Utláčaná trieda, ktorá vybojovala buržoázii víťazstvo, kládla nové, radikálne požiadavky, ktoré sa len v jednotlivých prípadoch a na krátky čas presadily, lebo stav hospodárskeho vývinu na kontinente ešte zďaleka nebol zrelý pre uskutočnenie hnutia radikálnych složíek spoločnosti — často ešte len živelného a inštinktívneho — za odstránenie kapitalistického spôsobu výroby.

Buržoázia, rozštiepená na dve dynasticko-monarchistické skupiny — na legitimistov a orléanistov — žiadala predovšetkým pokoj a bezpečnosť pre svoje hospodárske záujmy. Proletariát — porazený v týchto bojoch — využíval ako nové formy boja tie možnosti, ktoré mu boli dané buržoáznym vývinom, tzv. demokratickými právami. Engels v úvode k spisu o tom píše: „Irónia svetových dejín stavia všetko na hlavu. Nám „revolucionárom“ a „prevratníkom“ sú viac na úžitok zákonné prostriedky, než nezákonné alebo prevrat. Strany poriadku, ako samy seba nazývajú, hynú na zákonný stav, ktorý ony vytvorily. Zúfalo volajú s Odilonom Barrotom: La légalité nos tue! — Legalita nás zabíja! Zatiaľ čo my pri tejto legalite dostávame pružné svaly a červené líca a vyzeráme, ako by sme mali žiť večne.“

Bohaté skúsenosti z revolúcie z rokov 1848—1849 podnietily rozvinutie a konkretizáciu Marxových náhľadov na štát. Ak *Manifest komunistickej strany* formuluje ešte len všeobecne, že proletariát neodvratne musí vydobýť politickú moc, potom dospel Marx v *Osemnástom brumaire Ludovíta Bonaparta*, kde zovšeobecnil skúsenosti boja tried vo Francúzsku v rokoch 1848—1851, k záveru, že na zriadenie diktatúry proletariátu treba predovšetkým rozbiť starý vojensko-byrokratický nástroj, aparát triedneho panstva buržoázie. Túto prácu napísal Marx bezprostredne po udalosti, ktorá prekvapila celý svet ani blesk z jasného neba. Marx v krátkom spise vložil celý chod francúzskych dejín od februárových dní a odhalil „zázrak“ 2. decembra

ako prirodzený, nevyhnutný výsledok tejto súvislosti. Kľúčom pre pochopenie histórie druhej francúzskej republiky bol Marxovi jeho zákon pohybu dejín, zákon, podľa ktorého všetky historické boje, či prebiehajú v politickej, náboženskej, filozofickej alebo ideologickej oblasti, sú v skutočnosti len viac alebo menej zrejším výrazom bojov spoločenských tried. Podľa tohto zákona existencia týchto tried a tým aj ich srážky sú zasa podmienené vývinovým stupňom ich hospodárskej situácie, charakterom a spôsobom výroby a ňou podmienenej výmeny.

V *Občianskej vojne vo Francúzsku*, kde Marx rozoberá pokus ľudových más utvoriť v Paríži svoj robotnícky štát, vyvodzoval Marx, že práve politická organizácia typu Parížskej komúny a nie parlamentná republika je najúčelnejšou formou diktatúry proletariátu.

Od Veľkej revolúcie r. 1789 bol hospodársky a politický vývin Francúzska taký, že v Paríži nemohla vypuknúť nijaká revolúcia, ktorá by nenadobudla proletársky ráz; to znamená, že proletariát, ktorý vybojoval víťazstvo, vystúpil po víťazstve s vlastnými požiadavkami. Podľa vývinového stupňa v tom-ktorom čase boli tieto požiadavky viac-menej nejasné, ba zavše aj zmätené, všetky však mali jedného spoločného menovateľa: odstránenie triedneho panstva buržoázie. Pre buržoáziu, ktorá mala v rukách štátnu moc, boli tieto požiadavky — aj keď ešte neurčito formulované — nebezpečenstvom, lebo robotníci boli ešte ozbrojení. Preto sa v prvom rade starala o odzbrojenie robotníkov, a preto po každej víťaznej revolúcii vzniká nový zápas, ktorý končí porážkou robotníctva.

Tak to bolo po r. 1848 a tak aj po r. 1871.

Nevyhnutným následkom politiky Druhého cisárstva bola prusko-francúzska vojna r. 1866 a po nej nasledujúca Parížska revolúcia 4. septembra 1870. Bola znovu proklamovaná republika. Nepriateľ stál pred bránami Paríža a ľud dovolil parížskym poslancom bývalého zákonodarného sboru, aby sa organizovali ako „vláda národnej obrany“. Pripustilo sa to tým skôr, že všetci Parížania, schopní služby v zbrani, vstúpili do Národnej gardy, takže v nej robotníci tvorili väčšinu. Skoro prepukol rozpor medzi buržoáznou vládou a ozbrojeným proletariátom. 28. januára 1871 Paríž kapituloval, Národná garda si však podržala zbrane a vstúpila s víťazmi len do príméria. Nová hlava vlády veľkostatkárov a kapitalistov, Thiers, sa pokúšal o odzbrojenie robotníkov. Odpoveďou na to bola proklamácia Parížskej komúny, ktorá za krátky čas svojho trvania previedla mnohé reformy, rozhodne proletárskeho rázu. Komúna musela hneď od začiatku uznať, že robotnícka trieda, keď už raz prišla k moci, nemôže ďalej hospodáriť so starým štátnym aparátom; že robotnícka trieda, aby nestratila zasa svoju práve vydobytú moc, musí jednak odstrániť starý, dosiaľ proti nej využitý aparát útlaku, jednak sa musí zaistiť proti svojim vlastným poslancom a úradníkom tým, že ich vyhlási bez každej výnimky za hocikedy osaditeľných. Pre nedostatok skúseností Komúna na hospodárskom poli zameškala mnoho takého, čo by bola mala podľa našich dnešných náhľadov vykonať. Bolo to spôsobené tiež tým, že členovia Komúny boli medzi sebou nejednotní, že sa rozštiepili na majoritu, na blanquistov, ktorí prevládali aj v Ústrednom výbore Národnej gardy a na minoritu, členov Medzinárodného robotníckeho združenia, ktoré sa skladalo prevažne z prívržencov proudhonovskej socialistickej školy. Za hospodárske dekréty Komúny — za ich prednosti aj za ich nedostatky — sú predovšetkým zodpovední proudhonovci a za jej politické činy i chyby blanquisti.

Za vtedajšej historickej situácie sa Komúna udržať nemohla, bola však predobrazom robotníckeho štátu, diktatúry proletariátu, a ako píše Marx v závere, „večne sa bude oslavovať ako slávny zvestovateľ novej spoločnosti“ (str. 492).

V týchto prácach — ako sme už na to poukázali — je dôsledne aplikovaná metóda historického materializmu. Jej podstata je geniálne formulovaná v Marxovom *Predslove ku kritike politickej ekonomie* a v Engelsovej práci *Ku kritike politickej ekonomie*. Po prvý raz sa tu podáva jasná definícia pojmov hospodárskej štruktúry spoločnosti, ktorá je súhrnom výrobných vzťahov a ideologickej nadstavby, ktorej zodpovedajú určité formy spoločenského vedomia. Určuje sa tu ďalej vzťah bytia k vedomiu, pričom sa hovorí, že „nie vedomie ľudí určuje ich bytie, ale naopak, ich spoločenské bytie určuje ich vedomie“ (str. 324).

Jadrom marxizmu je jeho ekonomické učenie. Hlavné Marxovo dielo, *Kapitál*, obsahuje hlbokú všestrannú analýzu ekonomických zákonov kapitalistického vývinu. Prvý sväzok *Vybraných spisov* obsahuje siedmu, záverečnú časť XXIV. kapitoly prvého sväzku *Kapitálu*, v ktorej sa odhaľuje historická tendencia kapitalistickej akumulácie, ktorá vyostreňuje protirečenie medzi proletariátom a buržoáziou. Hrou jej imanentných zákonov sa dostáva kapitalizmus na ten vývinový stupeň, na ktorom „monopol kapitálu sa stáva okovami spôsobu výroby, ktorý rozkvitol s ním a za jeho panstva. Centralizácia výrobných prostriedkov a zospoločenšenie práce dosahuje stupeň, na ktorom sa pre nich stáva ich kapitalistický obal neznesiteľným. Trhá sa. Odbíja hodina kapitalistickému súkromnému vlastníctvu. Vylvlastňovateľov vylvlastňujú“ (str. 416).

Engelsova recenzia prvého sväzku *Kapitálu* oboznamuje široký okruh čitateľov s obsahom tohto Marxovho diela. Odhaľuje jeho význam v boji robotníckej triedy a vysvetľuje v skratke učenie o nadhodnote, ktorá je výsledkom vykorisťovania námezdnjej pracovnej sily.

V tomto zborníku sú zaradené aj dve práce, ktoré Marx určil pre široké masy robotníkov. Základom prvej práce — *Námezdná práca a kapitál* — sú prednášky, ktoré mal Marx r. 1847 v Bruselskom nemeckom robotníckom spolku.

Druhé dielo — *Mzda, cena a zisk* — je Marxov referát na dvoch zasadnutiach Generálnej rady Medzinárodného robotníckeho združenia r. 1865. V týchto prácach Marx podáva analýzu ekonomických vzťahov, ktoré sú základom triedneho panstva buržoázie; vysvetľuje vznik nadhodnoty, kapitálu — podmienky námezdného otroctva — a dochádza k revolučnému uzáveru o nevyhnutnosti boja robotníckej triedy proti vykorisťovaniu.

Jedným z dôležitých diel vedeckého socializmu je Engelsov spis *K bytovej otázke*. Vznikol v čase prudkého priemyslového rozvoja Nemecka, kedy sa na jednej strane sťahovali do veľkých stredísk masy robotníctva z vidieka a na druhej strane sa mení vzhľad miest, hromadne sa búrajú robotnícke obydľia, lebo pôdorys týchto starších miest nevyhovuje podmienkam moderného veľkopriemyslu. Z toho pramenila náhla bytová núdza robotníkov a drobných obchodníkov a živnostníkov, odkázaných na robotnícke zákazníctvo.

Táto akútna bytová núdza — symptom priemyselnej revolúcie — zaplňovala tlač pojednávaniami o „bytovej otázke“ a dávala podnet na všelijaké sociálne mastičkárstvo a na propagáciu Proudhonových myšlienok ako sociálneho všeliaku. Kritika týchto náhľadov sa stáva u Engelsa obžalobou celého kapitalistického systému. V pro-

tiklade k proudhonistom a iným sociálnym reformátorom Engels zdôrazňuje, že vyriešiť bytovú otázku za kapitalizmu je nemožné. Vytyčuje tu dôležitú teoretickú otázku o odstránení protikladu mesta a dediny a dokazuje, že je to možné len v podmienkach komunistickej spoločnosti.

Marx a Engels — prví organizátori a vodcovia proletariátu — napísali mnohé z týchto prác na podnet a priamo pre potreby Sväzu komunistov a Medzinárodného robotníckeho združenia.

Vo *Výzve ÚV k Sväzu komunistov* sú shrnuté výsledky boja rokov 1848—1849; v *Inaugurálnej adrese* a *Stanovách* vytyčuje Marx úlohu utvoriť samostatnú proletársku stranu.

V iných kratších článkoch bojujú zakladatelia marxizmu proti všetkým formám utopického a maloburžoázneho socializmu a proti sektárstvu v robotníckom hnutí.

Poukázali sme na niektoré problémy, ktoré nastoľujú spomenuté Marxove a Engelsove práce. V rámci krátkej recenzie ich ani zďaleka nemožno vyčerpať. Majú byť iba podnetom pre ďalšie hlboké štúdium, pre ďalšie analýzy.

A. Münzová

J. V. STALIN, SPISY VIII—XII

Všetky tu recenzované sväzky *Spisov* J. V. Stalina vyšly u nás už po smrti geniálneho autora. Keď je akokoľvek nenahraditeľný jeho odchod aj pre naše budovanie socializmu, máme aspoň nádej, že zanechané teoretické bohatstvo a praktické skúsenosti, ak ich budeme vedieť správne využiť, nám predsa pomôžu aspoň čiastočne nahraďiť jeho živú radu. Tým pilnejšie, pravda, musíme pristupovať k jeho dielu, hlboko chápať jeho význam a dôsledne ho uplatňovať v každodennej praxi.

J. V. STALIN, SPISY VIII. Vydalo Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry v Bratislave 1953. Strán 409. Cena viaz. 11.— Kčs.

Obdobie od januára do novembra 1926 znamená v Sovietskom sväze „boj za uskutočnenie generálnej línie strany a sovietskej moci, zameranej na socialistickú industrializáciu krajiny“. Sám s. Stalin charakterizuje toto obdobie takto: „Hlavnou skutočnosťou, ktorá určuje našu politiku, je to, že naša krajina vstúpila vo svojom hospodárskom vývine do nového obdobia NEP-u, do nového obdobia Novej hospodárskej politiky, do obdobia priamej industrializácie“ (str. 128). „Najdôležitejšou a najcharakteristickejšou črtou nášho hospodárstva je teraz to, že ťažisko sa presunulo na priemysel. Ak sme vtedy, v prvom období Novej hospodárskej politiky, museli začínať poľnohospodárstvom, lebo rozvoj celého národného hospodárstva závisel od poľnohospodárstva, teraz musíme sústrediť pozornosť práve na priemysel, aby sme pokračovali vo výstavbe socialistického základu nášho hospodárstva, aby sme povzniesli hospodárstvo ako celok. Teraz sa samo poľnohospodárstvo nemôže rozvíjať, ak mu zavčasu nedodáme poľnohospodárske stroje, traktory, priemyselné výrobky atď. Preto ak vtedy, v prvom období Novej hospodárskej politiky, závisel rozvoj